

ФОРМУВАННЯ ПЕРШИХ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 – початок 1918 рр.)

© Шашкевич Л.Є., 2007

Розглянуто процеси українізації армії упродовж 1917 року і ставлення українізованих частин до більшовицького жовтневого перевороту.

This article deals with the problem of organizing Ukrainian units in the Russian army in the autumn of 1917 and the relationship of these units to the Bolshevik October revolt.

Розвиток науки залежить від загальної атмосфери в країні. Десятиліття командно-бюрократичних методів керівництва згубно вплинули і на історичну науку. Сьогодні ми усвідомлюємо, що не можна рухатися у майбутнє, не відтворивши історичну справедливість. Широкий загал громадськості уже сьогодні прагне отримати відповіді на найпекучіші питання з давніх і не дуже давніх часів.

Місце, яке відвела історія армії в житті суспільства, визначає її особливу роль у переламні моменти історичного розвитку. Суверенність нашої держави забезпечують її Збройні сили, що не раз було підтверджено в ході боротьби українського народу за свою незалежність. Збройні сили української держави були покликані забезпечити оборону України, захистити її суверенітет, територію і недоторканність кордонів.

Революція 1917 року в Росії викликала велике національне піднесення в Україні: створювалися громадські Товариства, відновлювалися школи, читальні, бібліотеки. 17 березня 1917 р. з ініціативи Товариства українських поступовців (ТУП) в Києві утворено Українську Центральну Раду, яка мала репрезентувати інтереси українського народу [1]. Головою Центральної Ради було обрано відомого політичного діяча і вченого Михайла Грушевського, який щойно повернувся з російського заслання. Невдовзі популярність Центральної Ради в народних масах швидко зросла: вона стала за речника усіх прагнень і сподівань українців на своїх етнічних територіях.

Після перемоги Лютневої революції в Росії на Україні розгорнувся широкий національний рух, найважливішим носієм якого були українські солдати і матроси. Понад півтора мільйона вояків взяли участь у масових рухах за утворення національних Збройних сил. В царській армії було близько 2,5 млн. українців, котрі вже в лютому–березні 1917 року почали організовувати українські роти [2]. Згодом почали утворюватися українські дивізії, корпуси і армійські комітети, які обиралися на армійських з'їздах.

Лютнева революція викликала також ріст національної свідомості серед українців, які перебували на фронті. Якщо в низах російської армії починають набувати популярності і реальної сили совети солдатських депутатів, то паралельно з їх утворенням в частинах, де служили українці, створюються українські Військові Ради, які в своїх ухвалах часто розходилися з російськими советами, де найчастіше перебирали владу більшовицькі елементи.

Містами України і Росії в запіллі прокотилася хвиля українських маніфестацій, проти діяльності українських Рад у війську виступили ворожо усі без винятку російські угруповання.

Перша українська маніфестація в столиці імперії – Петрограді – відбулася 25 березня (за ст. ст.) 1917 р. і була присвячена перемозі революції і роковинам Тараса Шевченка. Під синьо-жовтими прапорами на вулицю вийшли понад 20 тис. вояків столичної залози. Очолювали колону кубанські козаки-чорноморці, які несли січовий прапор та бунчуки.

Українізація війська викликала також могутній спротив з боку російських шовіністів. Серед найактивніших противників був начальник Київської Військової округи полковник К. Обручев, який “українізацію штика” називав просто зрадою Росії. Та події розгорталися всупереч зусиллям чорносотенців. Життя вимагало формувати українські військові одиниці.

Армійський центр для організації формування національної армії був створений у березні 1917 року при Центральній Раді і дістав назву Український військовий комітет. Головою було обрано полковника Глинського. До складу комітету увійшли полковник Павло Волошин, капітан Ган, прапорщик Павелко, поручик М. Міхновський та ін.

В Одесі було створено Українську Військову Раду на чолі з доктором Іваном Луценком. 26 квітня там відбулися збори Одеської Української Військової Ради, на яких було вирішено об’єднати всіх вояків-українців в єдину національну організацію – Одеський Військовий Кіш. Головним органом встановлено Одеську Військову Раду, до складу якої входили делегати від військових частин. Делегати обирали Виконавчий Комітет.

Першою великою силою став зукраїнізований 34-й корпус генерала Павла Скоропадського, який у серпні 1917 р. був перейменований на 1-й Український корпус. Він мав вісім полків, об’єднаних у дві дивізії, і поповнювався добровольцями і частинами Вільного Козацтва.

29 березня 1917 року було скликано широку військову нараду Київського гарнізону, яка постановила створити у Києві Військовий клуб ім. П. Полуботка і прийняла рішення приступити до організації національної армії. Першим було сформовано Український козацький полк ім. гетьмана Б. Хмельницького в квітні 1917 року (чисельність близько 4 тис. чол.).

Після утворення Військового клубу ім. П. Полуботка на фронті і в тилу почали серед солдатів-українців організуватися українські військові товариства і клуби. Так, в кінці березня утворено Український Військовий Клуб у Москві [3]. 21 березня відбулися перші збори українців 121-го Піхотного запасного полку, у Катеринославі – віче солдатів-українців 228-го Піхотного полку. Військові гуртки і організації створені в Харкові, Керчі, Полтаві, Орлі, Тернополі, Омську, у 24-му корпусі на Південно-Західному фронті. У Мінську була організована Українська фронтова рада, яка об’єднувала усі українські організації на фронті. Ця організація поділяла погляди Центральної Ради. У Севастополі була створена громада моряків Чорноморського військового флоту, у 5-й російській армії на Північному фронті – українська громада [3].

У вересні 1917 р. з VI російського корпусу, який стояв на Південно-Західному фронті, сформовано 2-й Січковий Запорозький Корпус. Командувачем корпусу став генерал М. Мандрико.

У листопаді 1917 р. командант Київської воєнної округи полковник Віктор Павленко сформував дві стрілецькі дивізії, які мали привілейоване становище, на зразок російських гвардійських частин. Командирами дивізії призначено полковника Ю. Капкана та генерала О. Грекова. Тоді ж “Галицько-Буковинський комітет” з полонених австрійських українців розпочав формувати курінь Січових Стрільців. Відозву до Тимчасової Головної Ради галицьких, буковинських, угорських українців підписали І. Лизанівський, Г. Лисенко, Є. Коновалець, Р. Дашкевич, М. Низкоклон, Ф. Черник, І. Чмола.

Безладдя, принесене в Україну початком лютневої революції 1917 р., змусило українське селянство організувати власну самооборону. В квітні 1917 р. у Звенигородському повіті на Київщині, з ініціативи селянина села Гусакова Смоктія, розпочався вільнокозацький рух. У другій половині квітня кожна волость Звенигородського повіту мала організовані відділи Вільного Козацтва. Тоді ж відбувся повітовий з’їзд Вільного Козацтва Звенигородщини.

Генеральний Секретаріат затвердив Статут Вільного Козацтва, вважав його силою, яка зможе допомогти зберегти лад і спокій в країні, оборонити свій законний уряд.

Всеукраїнський з’їзд Вільного Козацтва відбувся 16–20 жовтня 1917 р. в Чигирині.

Незважаючи на заборону Тимчасового уряду, українські військові формування почали утворюватися. На початку квітня 3000 вояків-українців домагалися утворення української національної військової частини – полк ім. Б. Хмельницького. Це зустріло рішучий опір з боку військової влади і російських демократичних партій. Але, взявши до уваги дійсну силу

українського національного руху, 4 жовтня Голова Тимчасового уряду О. Керенський підписав указ про поступову українізацію 15-ти дивізій через поповнення українськими частинами [4].

18–22 квітня 1917 р. в Києві відбувся 1-й Всеукраїнський військовий з'їзд, організований Українським Військовим Комітетом і за допомогою Центральної Ради. На з'їзд прибуло близько 700 делегатів від усіх армій Російського фронту і тилкових частин. Почесним головою з'їзду було обрано М. Грушевського. “З'їзд – говорилося в резолюції, – висловлює своє переконання, що під своїми національними прапорами, під керівництвом своїх рідних по крові і духу офіцерів, за свої народні українські ідеали солдати всі як один підуть в бій” [5]. З'їзд мав офіційно закласти основи організації українських Збройних сил. Однак Центральна Рада нав'язала з'їзду резолюцію, яка відкидала формування постійної регулярної армії. Її повинна була замінити народна міліція, тоді як в ситуації, що склалась на Україні, охорону українського державного будівництва могла забезпечити тільки національна армія.

Але, незважаючи на помилки Центральної Ради, рух за створення національної армії був потужним і в історію ввійшов під назвою “українізація армії”. Суть його полягає в тому, що із загальноросійської армії почали виділятися українізовані частини.

Важливу роль у подальшому формуванні національних Збройних сил України відіграв II Український військовий з'їзд, який відбувся 5–10 червня 1917 року в Києві. На з'їзді були присутні 1988 делегатів. II з'їзд прийняв звернення до Центральної Ради, де проголошувалося негайне втілення в життя автономії, доручив Українському Військовому Генеральному Комітетові якнайшвидше розробити план українізації армії, затвердив складений Українським Генеральним Військовим Комітетом Статут.

Значну роль в українізації армії відігравала створена II Всеукраїнським військовим з'їздом (18–23 червня 1917 р.) Всеукраїнська Рада військових депутатів, яка підпорядковувалася Центральній Раді. Вона налічувала 132 чол. З'їзд також затвердив Статут для української громади у війську.

Ці постанови і ухвали сприяли розгортанню роботи серед солдат-українців на всіх фронтах. Там виникали українські військові фронтові комітети, з'їзди і наради. Усе це свідчить про те, що завдяки організаційній роботі Центральної Ради та військових організацій влітку і восени 1917 р. на Україні почали організовуватися перші військові формування національної армії. Члени Центральної Ради загалом розуміли, що без власної національної армії не можна здобути волю для свого народу.

З самого початку створення вищих військових установ майбутньої УНР дався взнаки брак військового досвіду. Негативно також позначилася на формуванні українських Збройних сил недовіра з боку Центральної Ради до офіцерського складу.

Все ж після 1-го Військового з'їзду процес українізації армії продовжувався. Тимчасовий уряд зайняв ворожу позицію щодо намагань українців формувати свої військові частини. Під тиском солдатів-українців було скликано 2-й Військовий з'їзд, який проходив 18–23 червня 1917 р. М.С. Грушевський, виступаючи на з'їзді, сказав, “...що оскільки Тимчасовий уряд відмовився від принципу автономії України, з'їзду необхідно твердо стати на стороні автономії” [6]. На цьому з'їзді було проголошено Перший Універсал, відповідно до якого Україна ставала автономною частиною Росії. Політика щодо армії знайшла своє відображення в резолюції, де говорилося: “...з'їзд доручив Генеральному військовому комітету чим швидше виробити детальний план українізації” [7]. З'їзд переобрав Генеральний військовий комітет. Його головою став С. Петлюра.

Після провалу червневого перевороту в 1917 р. Ставка і Верховний головнокомандувач армії Росії вважали, що стабілізувати ситуацію може створення українізованих частин. В зв'язку з цими обставинами почався новий етап українізації армії.

У липні 1917 р. Л. Корнілов доручив П. Скоропадському розпочати українізацію 34-го Армійського корпусу, який вже в середині липня перейменували в 1-й Український корпус. Особливо відчувалася нестача вищого офіцерського складу. Восени 1917 р. українізація корпусу була завершена.

Загалом солдати-українці прихильно зустріли заклик до українізації армії. Національно-свідомі солдати розуміли, що для побудови держави потрібна армія, яка б її захищала, були зацікавлені в тому, щоб служити Українській державі.

Російські есери і меньшевики стояли на шовіністичних позиціях. Як згадує прапорщик Чернігівського полку М. Галаган: "...Але коли стали порушувати питання про дотеперішні і можливі відносини українців і москалів, як двома окремими народами, то вони одразу побачили загрозу "єдиній неподільній, що, на їх думку, було "загрозою революції" [8].

Більшовики мали свою позицію. 16–23 червня 1917 р. відбулася конференція фронтових і тилових організацій РСДРП(б), в резолюції якої говорилося, що утворення національних полків взагалі не в інтересах трудящих мас. Взимку 1917 р. під гаслом боротьби з українською буржуазією більшовиками була розгорнута боротьба з УНР.

Після деякого зміцнення командування російської армії почалися репресії щодо українських частин. 26 липня 1917 р. відправлено на фронт два ешелони Полку ім. Б. Хмельницького, який по дорозі був обстріляний. Генеральний Секретаріат направив протест Тимчасовому уряду, який всю відповідальність перекинув на Центральну Раду.

Вже після більшовицького перевороту 26 жовтня 1917 р. дозволялося зосереджувати українські частини з інших фронтів на Південно-Західному та Румунському фронтах. Після цього українізація армії набула масового характеру. Військові формування УНР на той час наближалися за устроєм до регулярної армії. У листопаді 1917 р. був створений Український Генеральний штаб, очолюваний генералом Бобрковським. Армія мала будуватися за міліційним принципом.

23 січня 1918 р. Український уряд запровадив відзнаки національної армії, а також військові звання.

Паралельно з українізацією армії відбувалася українізація Чорноморського флоту, де 75 % особового складу становили українці. Але матроси-українці не мали проводу, а серед командного складу українців майже не було. Найбільш впливова українська група була на броненосці "Воля". Всього на Чорному морі було лише два броненосці, і команди менших кораблів орієнтувалися на них [8]. У квітні 1917 р. у Севастополі було створено Раду Української Чорноморської громади, очолену В. Лашенком. На чолі її воєнної секції стояв капітан Неклієвич. Майже на всіх кораблях існували українські ради чи комітети, керували їх роботою Чорноморський військовий комітет і Генеральний військовий секретаріат. 22 грудня 1917 р. в Києві було створено Генеральне секретарство морських справ, першим секретарем якого став Д. Антонович.

І все ж, маючи таку міцну базу, УНР зазнала поразки у війні з більшовиками. Найважливіші причини краху військової політики Центральної Ради:

- не було чітко розробленого плану створення національних Збройних сил;
- брак практичного досвіду військового будівництва;
- нестача вищих офіцерських кадрів української національності.

Згубні наслідки для формування Української армії мала діяльність в ній політичних партій. Вони вели ворожу пропаганду проти Української держави. Українська армія стала причиною політичної боротьби між ними.

9 лютого 1918 р. був підписаний Брестський мирний договір між УНР і австро-німецьким блоком. Склалася така ситуація, коли рештки Армії УНР були реорганізовані і в березні 1918 р. вона нараховувала 15 тис. вояків, 60 гармат, 12 панцирників [9]. Цього було замало для гарантії безпеки республіки. У внутрішні справи УНР почали втручатися австро-німецьке командування, яке закінчилося гетьманським переворотом 29 квітня 1918 р. Армія УНР перестала існувати, але проголошені нею принципи самостійності України були підхоплені в подальших національно-визвольних змаганнях.

Всебічне вивчення проблеми національного військового будівництва дає можливість проаналізувати погляд на національно-визвольний рух в Україні 1917 – початку 1918 рр., тобто в період відродження Української державності.

1. Минуле України: відновлені сторінки / Ред. кол. І.М. Хворостяний та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – С.280. 2. Дециньський Л.Є. Із історії боротьби УНР проти більшовицької агресії (грудень 1917 – січень 1918 рр.): уроки і сучасність // Вісник НУ "Львівська політехніка" "Держава і армія". – Львів, 1999. – №377. – С.3, 4. 3. Голубко В.Є. Армія Української Народної

Республіки. 1917–1918. – Львів: Кальварія, 1997. 4. Робітнича газета. – 1917. – 6 жовтня. 5. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – №7. 6. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С.18. 7. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. (Історико-генетичний аналіз). – К., 1995. – С. 62. 8. Галаган М. З моїх споминів. – Львів, 1936. 9. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. – В 2-х т. – Нью-Йорк, 1954. – Т.1. – С.383. 10. Берестейський мир: Спомини та матеріали. – Львів – Київ, 1918. – С.318.

УДК 94 (477) «1917-1918» : 19

В.С. Сторчаус

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РОЛЬ ФРАКЦІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

© Сторчаус В.С., 2007

Розглянуто проблему становлення та діяльності фракцій політичних партій в Українській Центральній Раді. Досліджується їх вплив на тогочасні владні структури.

The development of Ukrainian political movement in the period of becoming and activity of Ukrainian “Tsentralnoj Rady” has analysed.

Історія світової цивілізації є свідком того, як руйнувалися імперії, зазнавали краху диктаторські та авторитарні режими і водночас утверджувався фундаментальний принцип законної основи влади усіх часів: “правління народу, що здійснюється народом, і для народу”. З точки зору осмислення цього основоположного принципу устрою державної влади одним із ключових питань конституційно-правової науки та конституційної політики є інститут парламентаризму.

В.М. Шаповал стверджує, що парламентаризм – це система взаємодії держави і суспільства, для якої характерними є визнання провідної або особливої і досить істотної ролі у здійсненні державно-владних функцій загальнонаціонального колегіального постійно діючого представницького органу [15, с. 3–4].

Таким органом є парламент.

Парламент – це загальнонаціональний колегіальний представницький орган державної влади, який повністю або частково обирається народом (виборчим корпусом), і на відміну від інших загальнонаціональних колегіальних представницьких органів – так званих установчих зборів (конституційних конвентів, асамблей), – діє на постійній основі [15, с. 3–4].

Основними елементами структури парламентів є: парламентські фракції; керівні органи і комісії (комітети) [3, с. 282].

Актуальність проблеми обумовлена сучасною політичною кризою, оскільки зараз у центрі уваги – політична роль Верховної Ради, що значно посилила роль фракцій і відповідно вимагає нових підходів до організації законотворчого процесу.

Та виявляється, що недовга діяльність Центральної Ради слугує у цьому плані повчальним досвідом, адже вона розвивалася якраз на такій основі, і саме фракціям належала значна, інколи вирішальна роль у вирішенні тих проблем, що поставали перед тодішнім українським парламентом.

Запропонована тема, незважаючи на свою актуальність, досі залишається малодослідженою. На жаль, потрібно зазначити, що більшість сучасних дослідників у своїх працях головну увагу приділяють саме головним структурним елементам вищого представницького органу України в